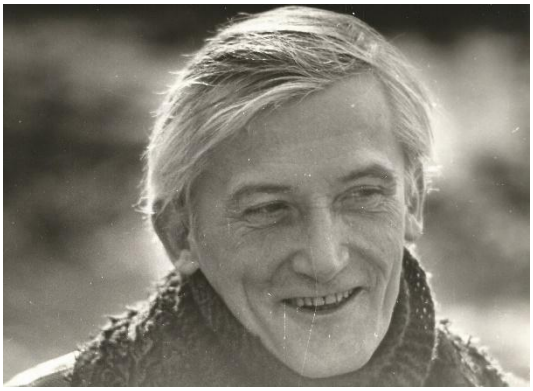

Kenyeres Zoltán

Pilinszky 100

Nem ismertem személyesen. Nem találkoztam vele, nem tudom felidézni az alakját, nem tudok róla történeteket mesélni, csak olyanokat, amelyeket másoktól hallottam. Egy kedves barátom valamikor a 60-as években súlyos balesetet szenvedett. Amikor elmesélte Pilinszkynek, Pilinszky azt kérdezte, „és meg is halhattál volna?". Meg bizony, majdnem meg is haltam. „Neked jobb lett volna, ha meghalsz." Hát, ilyet nem mondunk valakinek. Ez nem normális. A „halál" szó mondatba ragozásának, igeként személyes Én-Te viszonyban diskurzusba szerepeltetésének súlyos szabályai, normái vannak az európai kultúrkörben. Csak dühből fogalmazva fér el ez a szó megszólító módban a mondatban, más modalitásban nem. Azt gondolhatjuk és mondhatjuk a családnak, hogy „szegénynek ennyi szenvedés után már megváltás lenne a halál", „ha az Úr kegyes lenne hozzá, már magához szólítaná", de szemtől szembe ilyet nem lehet mondani. Ilyet csak olyas valaki mond, akinek különös viszonya van a halállal, akinek a halál szó a szótárában valami egészen mást jelent, valamit, túl a fizikain, de nem is valami átlag-vallásos tartalmú másvilágot, hanem talán valami megigazuláshoz, valami felmagasztosuláshoz hasonlót. A halál mint költői motívum fontos szerepet töltött be Pilinszky verseiben, irodalomtörténészek sokat írtak erről, de tulajdonképpen nincs halál-költészete. Mint ahogy Kosztolányi szinte egész életében tematizálta a halált, az elmúlást, a meghalást, a véget. Vagy Babits. És sok mai költő is. Hadd idézzek két sort

Tőzsér Árpád egy nemrégiben megjelent verséből:" *Egyre gyakrabban gondolsz a végre. – / Nem így igaz, hisz másra sem, –„* (*Egyre gyakrabban…*, Élet és Irodalom, 2021. júl. 30. 17. lap) Pilinszky verseiben nincsen szó ilyen rágondolásról, noha megírta a saját sírversét, de az is túl van a személyes én dimenzióin. Nincs személyes vívódása az elmúlással, nála az élet és a halál fogalompárjának helyén egy másik fogalomkettős, a jelenlét és a jelenlét elvesztése áll.

Megteremtői közé tartozott az Újhold-iskola elvont tárgyiasságának, megteremtői közé a „jelzőfukar alulfogalmazásnak", a tömörség és

rövidség már enigmatikussá fokozását követte. Négysorosai kemény próba elé állítják a legtanultabb és legötletesebb versértelmezőt is, ha betűről betűre akar a jelentés közelébe férkőzni. Eltűnteti a személyes én-t? Látszólag igen. De valójában legalább olyan személyesek, személyesen jelenvalók a versei, mint Adyé, aki nem győzte (metaforikusan értem) két nagybetűvel és fettel írni az egyes szám első személyű névmást. A perszonalitással és szubjektivitással foglalkozó tudományok a filozófiától és a pszichológiától a szociológián át az irodalomtudományig keresik, kutatják, vitatják az Én, az ego, az én-tudat, az önmeghatározás, az azonosság és másság jelentés-tartományait. Fenomenológiai megjelenését és etikáját. Felmutatják bonyolult rétegeit, mások leegyszerűsítik és formalizálják. A nyelvfilozófusok, mint Jean-Luc Nancy azt mondják, hogy az „én" nem egyéb, mint a mondat alanya. Ha így van, ez a mondatalany bizony legtöbbször valóban elbújik előlünk Pilinszky verseinek mondatszövetében. Nehéz egyértelműen megtalálni. Segít az életrajz ismerete, a minél rövidebb időtávra, szinte napról-napra való ismerete? Azok közé tartozom, akik általában az életrajz-ismeret pártján vannak. A struktúralizmus egyedül a nyelvi megalkotottság objektív módon leírható szerkezetét ismerte el az irodalomvizsgálat tárgyának és legális céljának. A strukturalizmusra következő és vele vitatkozó irányok, mint a konstanzi iskola recepció elmélete (Jauss, Iser, Gumbrecht), vagy az amerikai beszédaktus-elmélet (Austin, Searle, Stanley Fish), az irodalmat inkább olvasadalomként kezelték, és az olvasásfolyamat felől közelítették meg a jelentésképződést. Én is azt gondolom, hogy sem a strukturalizmus, sem a régimódi életrajz-feltárás nem sok eredményre vezethet Pilinszky János költészetének további elemzéseiben. Persze van olyan költő, pl. Ady, akinél a külső, napi élet és a belső érzelmi-gondolati világ olyan szorosan egymásba fonódott, hogy múlhatatlan szükség van arra a munkára, amit életrajzírói, legutóbb a nem rég elhunyt Péter I. Zoltán végzett. Pilinszky élete a háború évei után már nem volt eseményes, Nemes Nagy Ágnes nem hiába hasonlította Netocskához, Dosztojevszkij befejezetlen regényének hősnőjéhez, akivel semmi nem történik.

Mint írtam, ővele nem találkoztam, de a költészetével személyes viszonyom van. Ennek értékhangsúlyai nem biztos, hogy megegyeznek pályakutatóinak, verselemzőinek hangsúlyaival. Én úgy érzem, hogy a *Trapéz és korlát*tól a *Nagyvárosi ikonok*ig tart első, nagy korszaka, és ennek szépsége, elementáris hatása, átütő ereje felülmúlja a későbbi kötetek verseit. Az olyan versek, mint a *Halak a hálóban*, a *Trapéz és korlát*, a *Miféle földalatti harc*, az *Apokrif*, a *Négysoros*, a *Harmadnapon* egy teljes fegyverzetben betoppant nagy költőt mutattak be, s ezeknél a verseknél (a *KZ*-

oratórium farkas-betétje, a világgyönyörű Fabula kivételével) később sem írt szebbeket. Külön szólnék az ezekhez tartozó olyan tematikus versekről, mint a *Harbach 1944*, *Francia fogoly*, *Egy KZ-láger falára*, *Ravensbrücki passio*, *Frankfurt*. Persze, a „megalázottak és megszomorítottak" mellett való kiállás és vallomástétel végighúzódik egész pályáján, de ez itt közvetlenül a háború után különös etikai értelmet kapott. Mert nem egyszerűen a szolidaritás és együttérző sorsvállalás versei voltak ezek, hanem a szolidaritás és együttérző sorsvállalás átvállalásának versei. Átvállalta, a maga vállára vonta a szolidaritás nehéz terhét, azoktól, akik a megjelölt időben nem teljesítették ennek erkölcsi kötelességét. Mert nem teljesítették, némák maradtak. Egy ország.

A *Nagyvárosi ikonok*kal és a *Szálkák*kal kezdődött aztán a költői pálya, második, terjedelmét tekintve nagyobbik fele. Versei olyanok lettek, mint a kis tasakban összehajtogatott bevásárló szatyrok, amiket kihajtogatunk és kihajtogatva szinte hihetetlen mennyiségű vásárolt holmi fér el bennük. A versek enigmatikussá tömörített sorainak kihajtogatása persze nem mindig egyszerű feladat, de ha sikerül, akkor nemcsak a puritán eszköztelenség roppant gazdag poétikai változatossága tárul fel, hanem egy akár filozófiailag is leírható gondolatmenet iránya is elfogadást keres. Ez pedig a jelenlét. A jelenlét elveszítése és a jelenlét megszerzése. Az elveszítés majdnem bizonyossága és a visszaszerzés lehetőségének törékenysége. Az alapvers az 1973-ban írott *Mégis.* (*Látják a bejárati fényben / a szőlőlugast? A meszelt padot? / A levelek nyomasztó, viaszos zöld / távollétét? És mégis itt állt.*) Erről a versről a *Lírai önarckép* című írásában a következőket jegyezte meg: „Ez azt hiszem, hogy abból, amit újabban csináltam, egyáltalán nem a legjelentősebb vers, de valamiképpen ezért az emberi jelenlétért való küzdelem jegyében zajlott le, s amely kérdés úgy tűnik, hogy másodlagos: itt ülünk, itt állunk, ide megyünk, oda megyünk, de ez nem olyan egyszerű. József Attila világhiányról beszélt – lényegében ennek egy változata csak az, amit én jelenlét-vesztésnek mondanék: megtörténnek dolgok, nem történnek meg, itt vagyok és nem vagyok itt, jövök-megyek, és nem jövök és nem megyek…Na most, a költészet egy nagy erőfeszítés ezért az elveszített paradicsomért, ami a jelenlét paradicsoma. Ezt elveszíteni sokkal súlyosabb, mint betegnek vagy egészségesnek lenni, vagy örülni – tudniillik e nélkül nem lehet örülni, nem lehet betegnek lenni, semmit nem lehet csinálni lényegében. Brecht ezt elidegenedésnek mondta, és Marx is – ők ráéreztek a modern embernek erre a kínjára. Mondjuk, e körül forognak a verseim." (In: P. J. *Összegyűjtött művei*. *Beszélgetések*. Bp.1994. 137–138.)

Végezetül: van-e létjogosultsága annak, hogy a keresztény jelzőt az irodalomhoz, vagy bármilyen művészeti ághoz kapcsoljuk? A verseknek, festményeknek, zeneműveknek, szobroknak, épületeknek, hidaknak nincsen felekezetük. Az írónak, festőnek, szobrásznak, építésznek, tervezőnek, mint magánembernek van és lehet felekezeti hovatartozása. De ez a művészet területén csak akkor értelmezhető, ha ez a hovatartozás a létrehozott műalkotásban felfedi magát és megnyilatkozik. Ady protestantizmusa megnyilatkozik abban, ahogy verseibe az Újszövetségen túl beleszíneződik az Ószövetség képi világa és asszociációs rendszere is. Pilinszky katolikussága a versek attitűdjének szelíd szeretetében, a jóságban és irgalmasságában nyilatkozik meg. Őt katolikus költőnek lehet és kell nevezni. De vigyázzunk! Ebben a mai, még mindig – Fichte szavával – a „tökéletességig vitt bűnösség korában", minden kétértelmű, minden jelző félreérthető és szolgálhatja a Gonoszt is. (Pedig Pilinszky Jánosnál sátántalanabb költője nincs a magyar költészetnek.)

A Vigília 2021. októberi körkérdésére írott válasz